***Кочетов Л. Г.,***
аспірант кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

# ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Важливим чинником формування громадянського суспільства є ідеологія. Як відносно систематизована сукупність уявлень, поглядів, сутнісною рисою яких є функціональний зв'язок з інтересами і спрямуваннями соціальних груп, ідеологія є невід'ємним функціональним компонентом громадянського суспільства, однією з важливих несучих його конструкцій. Постаючи теоретичною формою обґрунтування та легітимізації суспільних цінностей, ідеологія з точки зору функціональної ролі в суспільстві – це суспільний інтегратор і координатор у вирі відцентрово спрямованої свідомості окремих соціальних груп. Подібно до того, як держава виступає інтегратором і координатором суспільного буття у вирі різноманітних інтересів і потреб окремих людей та соціальних груп, так й ідеологія є координатором та інтегратором у вирах свідомісного та світоглядного полів, що взаємодіють і взаємозалежать від потреб, інтересів та цінностей людського життя [3].

Ідеологія відіграє велику роль у формуванні і функціонуванні базових цінностей громадянського суспільства. Громадянське суспільство не може успішно функціонувати і розвиватися без відповідної його цілям, соціально-економічним і соціально-політичним умовам та культурним традиціям ідеології. У протилежному випадку її роль виконуватиметься випадковими, запозиченими духовними утвореннями, які відображають чужий досвід. Ідеологія є одним із обручів, який зміцнює і надійно скріплює громадянське суспільство, забезпечує політичну та соціальну стабільність [1; 3; 5].

Актуальність правової ідеології зумовлюється насамперед особливостями функціонування суспільства як соціальної форми організації життя, специфікою процесу управління ним як складним соціальним

організмом, особливостями взаємодії його різних управлінських суб'єктів, а також намаганням унормувати соціальні зв'язки і відносини засобами права. Якісною особливістю правової ідеології є її практичний характер, завдяки чому вона трансформує цінності, розроблені в теоретичних концепціях в практичне застосування.

Для громадянського суспільства характерні насамперед горизонтальні зв'язки в економічній, соціальній і культурній сферах. Його економічною основою є наявність приватної і колективної (недержавної) власності, а соціальною – соціальні групи (зокрема, класи), що мають різноманітні інтереси. Це зумовлює значну роз'єднаність громадянського суспільства і властиву для нього конкурентність і навіть боротьбу індивідів. Їм також не байдужі суспільні проблеми, вони зорієнтовані на громадські справи. Політико-правову основу громадянського суспільства утворюють політичний плюралізм, демократичне законодавство. Права людини захищені в такому суспільстві законом, вони мають пріоритет стосовно прав держави. І, нарешті, духовною, культурною і моральною основою громадянського суспільства є базові суспільні цінності, що слугують гуманізмові, формуванню особистості громадянина – вільного і діяльного, але такого, який дотримується загальноприйнятих суспільством соціальних норм [1; 5].

Правову ідеологію дослідники розглядають як сукупність концептуально обґрунтованих положень, ідей принципів і мотивів, правових і морально-етичних норм, що сприяють утвердженню та зміцненню правомірних засад інноваційно-технічного забезпечення функціонування суспільства і держави, позиціонування країни в світовому та європейському просторі [4, с. 91].

Як складова свідомості правова ідеологія постає системою правових ідей, принципів, субординованих і скординованих як по вертикалі, так і горизонталі, та спрямованих на:

а) формування бажаного образу країни, держави і суспільства, що склався в колективній пам'яті народу, його менталітеті, прагненнях і сподіваннях, досягненнях та очікуваннях тощо;

б) утвердження соціально необхідних правових норм, законів, що «працюють» на інтеграцію суспільства, його перспективу, «порідднення» з довкіллям, сприяють реалізації функцій ціледосягнення, відтворення структур и та зняття напруги;

в) формування відношення до чинних законів, їх схваленням чи неприйняттям, їх оцінкою як соціально ефективних, доречних чи соціально неефективних, декларативних, а також сприяючих удосконаленню законопроєктної діяльності [4, с. 86].

Правова ідеологія представляє унікальне явище, що відображає собою багатоманітний світогляд, який здатний впливати на формування об'єктивної нормативної дійсності суспільного життя. На основі правових цінностей й установок трансформуються попередні та формуються нові соціально-правові інститути демократичної держави і громадянського суспільства. Крім того, правова ідеологія включає концепцію поділу влади, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над інтересами окремих верств суспільства і, відповідно, домінування загальновизнаних норм міжнародного права над національними [5].

Як свідчить історичний досвід, правова ідеологія стала способом організації громадянського суспільства та його інституцій, вектором кардинальних світових трансформацій, домінантою розвитку та функціонування більшості держав, критерієм позитивного правового поступу. Вона сприяє соціальній консолідації, мобільності, мотивує до конкретних дій, містить ідеї вирішення назрілих проблем, а також визначає стратегії щодо правового розвитку і прогресу та гармонізує суспільство у всіх аспектах.

Сутність феномену правової ідеології полягає, насамперед, у досягненні загального соціального консенсусу, громадського компромісу на засадах узвичаєного, цілісного розуміння значимості права для функціонування держави та розвитку громадянського суспільства, і декларування основних цілей, методів й механізмів правового регулювання. Правова ідеологія є відносно самостійним політико-правовим феноменом, функціональним призначенням якого є визначення ролі права як засобу унормування життєдіяльності держави, соціуму та в їх підпорядкуванні завданням і цілям процесу соціальних змін.

Правова ідеологія набуває дедалі більшої значимості в соціокультурному просторі України в умовах війни, і зокрема з перспектив післявоєнної відбудови, інтеграції в європейську спільноту народів. Соціальна необхідність її зумовлюється також завданнями забезпечення системного виміру вітчизняного законодавчого процесу в частині: а) підпорядкуванням останнього пріоритетам процесу соціальних змін, положенням

Конституції України; б) недостатньою узгодженістю чинних нормативно-правових актів як між собою, так і з нормативно-правовими актами Європейського Союзу [4, с. 85].

Модель розвитку громадянського суспільства в Україні дозволяє поєднати самоорганізаційний потенціал українського народу з визначеними Конституцією України пріоритетними можливостями держави. Для цього необхідні відповідні умови: 1) соціальний мир і спокій, що відповідає ментальним характеристикам українців з їх традиційним дистанціюванням від влади та зосередженням на власній трудовій діяльності; 2) активізація підприємницької активності, можливість кожному зайнятись своєю легітимною справою, передусім малим та середнім підприємництвом; 3) легітимація трудового доходу, порівняно невисокі податки [4, с. 106].

У формуванні правової ідеології українського суспільства важлива роль належить громадським організаціям, які є своєрідними арбітрами між державою та громадянами. За роки незалежності в Україні створено значну кількість громадських організацій, які діють на засадах добровільності, рівноправності їх членів, самоврядування, законності та гласності. Однак, процес їх розвитку об'єктивно пов'язаний із певними труднощами, зокрема недостатнім правовим регулюванням. Одним із зобов'язань держави стосовно громадських організацій є нормативно-правове забезпечення їх діяльності та взаємодії з органами публічної влади, зокрема прийняття спеціальних законів, які визначають їх правовий статус. Нормативно-правове регулювання діяльності громадських організацій з боку держави не повинно суперечити базовим засадам демократії. Як показує досвід, відсутність взаємодії громадських організацій між собою та з державними органами гальмує формування правової ідеології, а відповідно і розвиток громадянського суспільства в Україні. Орієнтація владних структур на вирішення суспільно значущих проблем, формування правової ідеології суспільства, зворотній зв'язок між громадянами та владою потребують розробки нових механізмів узгодження інтересів та потреб різних груп впливу в суспільстві [6].

Роль громадських організацій у формуванні правової ідеології полягає передусім у досягненні загального соціального консенсусу, суспільного компромісу на засадах усталеного, цілісного бачення ролі права в державі та громадянському суспільстві, а також у визначенні основних

цілей, методів і механізмів правового регулювання. Серед найбільш популярних способів формування правової ідеології українського суспільства, які використовуються громадськими організаціями, і є вкрай значимими в умовах воєнного стану, слід виокремити волонтерську та благодійницьку діяльність, просвітницьку й наукову роботу, налагодження міжнародних зв'язків, надання підтримки соціально незахищеним верствам населення, внутрішньо переміщеним особам, постраждалим від військових дій, військовим та їхнім сім'ям.

Сучасні глобалізаційні виклики та реалії воєнного стану вкрай актуалізують питання правової ідеології українського суспільства. У контексті післявоєнної відбудови України, її модернізаційного розвитку та перспектив вступу в Європейський Союз надзвичайно важливо визначитися в історичному часі та геополітичнму просторі, знайти адекватні часу відповіді на виклики і загрози, ризики та небезпеки, труднощі й протиріччя, які пов'язуються з пошуком власної ідентичності й власного місця у геополітичному світі. Україна має створити відповідне політико-правове поле країни, конституційні засади його функціонування.

Сучасні демократичні ідеали, правовий розвиток цивілізації дають підстави вважати правову ідеологію структурним елементом державницької ідеології, яка виражає волю та інтереси громадян і суспільства загалом. Щоправда, норми ст. 15 Основного Закону говорять про багатоманітність ідеологій і невизнання державою жодної з них як обов'язкової. Вважаємо, що для забезпечення політичної стабільності в Україні, держава повинна зуміти вибудувати свою державну ідеологію, якою вона керуватиметься у своїй діяльності і яка забезпечить інтеграцію суспільства і держави та цілісність усієї соціальної системи. Безумовно, для побудови такого типу ідеології необхідною умовою повинна виступати згода як самого суспільства, так і держави щодо напрямів діяльності та перспектив майбутнього розвитку [2; 3].

Отже, правова ідеологія є важливим чинником формування правової держави й громадянського суспільства. Як одна з фундаментальних засад буття суспільства, держави, країни, правова ідеологія слугує засобом унормування соціальної системи, соціального простору, поведінки людини, характеризує усталені морально-етичні, правові засади функціонування громадянського суспільства, особливості індивідуально значущого, групового чи корпоративного сприйняття права та готовності керуватися його нормами в процесі життєдіяльності.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ


1. Довганич В. А. Сучасні теоретико-методологічні підходи до змісту правової ідеології. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2019. Том 21. С. 132–136. DOI: http://dx. doi. org/10.5281/zenodo. 3376918.
2. Козаченко В. М. Правова ідеологія як засіб інтеграції українського суспільства. *Альманах права*. 2015. Вип. 6. С. 215–220. URL: https://almanahprava. org/almanac-of-law-6 (дата звернення: 23.10.2026).
3. Козловець М. А. Ідеологія і становлення громадянського суспільства в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. № 20. С. 36–41.
4. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: монографія. Київ: «МП Леся», 2012. 399 с.
5. Ситник О. М. Ідеологія правова. *Велика українська енциклопедія.* URL: https:// vue. gov. ua/Ідеологія правова (дата звернення: 23.10.2026).
6. Чорноиська В. З. Громадські організації як основа формування правової ідеології сучасного суспільства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. *Серія Право.* 2024. Вип. 86, Ч. 5. С. 392–396. DOI: https:// doi. org/10.24144/2307–3322.2024.86.5.57.